

Piotr Kowolik

Praca domowa w procesie nauczania-uczenia się uczniów klas początkowych : rekonesans badawczy

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (32-33), 183-203

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Kowolik

Praca domowa w procesie nauczania-uczenia się uczniów klas początkowych (rekonesans badawczy)

Czasy się zmieniły, a szkolne prace domowe uczniów pozostały. Trochę inna jest ich rola, są mniej praco- i czasochłonne niż dawniej, ale podstawowe jej cechy zachowały się.

Praca domowa - przegląd stanowisk

Pojęcie nauki domowej nie było i nie jest jednoznacznie rozumiane ani przez teoretyków pedagogiki, ani przez praktyków. W literaturze pedagogicznej spotykamy różne określenia omawianej formy zajęć uczniów: nauka domowa, praca domowa, praca międzylekcyjna, praca lekcyjno-domowa, nauka własna. Sama czynność uczenia się bywa określana przestarzałym terminem „odrabianie pracy domowej”, „odrabianie lekcji”, co sugeruje, że uczeń ma wykonywać na rzecz szkoły jakiejś powinności, „lekcje odrobić jak pańszczyznę”.

W. Okoń mianem pracy domowej uczniów określa formę obowiązkowych wykonywanych zwykle w domu, zajęć szkolnych uczniów, których celem jest rozszerzenie, utrwalenie i pogłębianie ich wiedzy oraz wdrażanie do samodzielności w posługiwaniu się wiedzą w zbieraniu informacji, w dokonywaniu obserwacji, rozwiązywaniu zagadnień oraz pisemnym ich opracowaniu.¹

„Na pojęcie nauki domowej według J. Zborowskiego, składa się: utrwalanie nabytych na lekcjach wiadomości, pogłębianie i rozszerzanie horyzontu wiedzy lekcyjnej, przygotowanie (częściowe lub całkowite) nowej lekcji”.²

Cz. Kupisiewicz naukę domową zalicza do zajęć pozaszkolnych, podobnie jak wycieczkę czy zajęcia w zakładach pracy usługowych.³

Zdaniem H. Filipczuk nauka domowa to indywidualny wkład pracy w realizację osobistych zainteresowań, poznawanie własnych możliwości, słabych i mocnych stron, indywidualnych cech, np. typu pamięci.⁴

¹ W. Okoń, Słownik pedagogiczny. Warszawa 1981, s. 238.

² J. Zborowski, Praca domowa ucznia - problem niepokojący. "Życie Szkoły" 1995, nr 10.

³ Cz. Kupisiewicz, Podstawy dydaktyki ogólnej. Warszawa 1978, s. 219.

J. Kujawiński proponuje termin „praca międzylekcyjna”. Uzasadnia to następująco: „Ponieważ aktywność ucznia mająca związek z nauką powinna coraz częściej przebiegać nie tylko w domu, lecz w szerszym środowisku życia dziecka, dlatego bardziej uzasadniona wydaje się być nazwa „praca międzylekcyjna” niż „praca domowa”. Istotną cechą tej aktywności (pracy) inspirowanej w szkole, stanowi nie miejsce lecz czas jej realizacji. Praca ta powinna ogarniać wszystkie podstawowe dziedziny życia dziecka w środowisku”.⁵

J. Kujawiński w swoich określeniach posługuje się także określeniem „praca lekcyjno-domowa”, twierdząc, iż praca domowa, to forma nauczania i uczenia się ściśle zespolona z lekcją.

Pracą domową kieruje nauczyciel przez cztery ogniwa:

- planowanie pracy domowej zintegrowanej z lekcją;
- zadawanie - proponowanie - zalecanie;
- oceniające sprawdzanie zadań domowych (wyników, wysiłków);
- wykorzystanie na lekcjach (najbliższych, bliskich i dalszych) rezultatów pracy domowej.

Autor podkreśla, że nauka domowa może być szerokim polem praktycznej działalności uczniów (w środowisku życia dziecka takich możliwości jest więcej niż w szkole; określenie „domowa” ma tu szersze znaczenie).

Jak wiele zagadnień w pedagogice, tak i nauka domowa uczniów należy do kontrowersyjnych. W poszukiwaniu „złotego środka” nicliczni pedagodzy podejmują próby doskonalenia nauki domowej, prezentując często odmienne stanowiska w tej kwestii. Różnice stanowisk dotyczą np.: związku nauki domowej z lekcją.⁶

Wśród pedagogów zwracających uwagę na ścisły związek nauki domowej z lekcją wymienić należy prace J. Zborowskiego, A. Łukawskiej, W. Polaka, T. Wujka, J. Kujawińskiego, R. Więckowskiego i W. Puśleckiego. Autorzy ci, zwykle swoje rozważania rozpoczynają od wykazania wartości pracy domowej w nauczaniu i wychowaniu oraz od wskazania warunków w jakich ta praca przebiega najlepiej. Podają przykłady konkretnych zadań, nadających się do wykorzystania w nauczaniu. Omawiane są rodzaje i funkcje pracy domowej oraz sposoby jej zadawania i kontroli. Jednomyślnie twierdzą, że praca domowa ma służyć rozwijaniu i kontroli. Twierdzą także, że praca domowa ma służyć umiejętności uczenia się, kształtowaniu właściwego stosunku do pracy i obowiązków.

⁴ H. Filipczuk, Zapobiegamy trudnościom i niepowodzeniom szkolnym. Warszawa 1985, s. 133.

⁵ J. Kujawiński, Praca międzylekcyjna. W: Nauczanie Początkowe. Poznań 1985, s. 9.

⁶ J. Kujawiński, Doskonalenie pracy lekcyjno-domowej w klasach początkowych. Warszawa 1990.

J. Zborowski w swej książce pt. „Praca domowa ucznia szkoły podstawowej”⁷, przekazuje nauczycielom podstawowe i bardzo dokładne wiadomości dotyczące zagadnień z zakresu zadawania, organizacji i kontroli pracy domowej. W opracowaniu tym autor wykorzystuje zgromadzone w badaniach własnych materiały, to znaczy wywiady i ankiety przeprowadzone wśród nauczycieli i młodzieży oraz sprawozdania z zadawania kontroli prac domowych. Apeluje do nauczycieli, aby zadając pracę domową uwzględniali zasadę dostosowania do wymagań do sił i możliwości ucznia. Skąpo jednak omawia zagadnienia zróżnicowania pracy domowej ucznia oraz jej kryteria. Akcentuje głównie różnicowanie pracy domowej w poszczególnych klasach, jedynie ze względu na czas pracy. Inną propozycją J. Zborowskiego dotyczącą tego zagadnienia jest książka pt. „Proces nauki domowej ucznia”⁸ składająca się z części teoretycznej i praktycznej. W pierwszej z nich przeprowadzona jest analiza procesu uczenia się na tle procesu nauczania z punktu widzenia motywacji i skuteczności uczenia się. Część druga - praktyczna, opiera się na przeprowadzonych przez autora obserwacjach.

H. Kozak w książce pt. „Organizacja pracy domowej uczniów klas początkowych”⁹ również podejmuje rozważany temat. Ciekawe spostrzeżenia i inne uwagi dotyczą kształcenia samodzielności i systematyczności u dzieci poprzez odrabianie zadań domowych. Podane są w niej także propozycje, w jaki sposób rozwijać zainteresowania dzieci oraz jakie stworzyć warunki, aby praca domowa była efektywna i przyniosła sukcesy. Podjęty jest także problem różnic indywidualnych między dziećmi.

Nowatorskie spojrzenie na pracę domową ucznia prezentuje J. Kujawiński w monografii pt. „Doskonalenie pracy lekcyjno-domowej w klasach początkowych”¹⁰. Autor proponuje oparcie się na działaniach twórczych i prospołecznych. Powiązanie pracy lekcyjnej i domowej sprawia, że uprawiana na lekcji aktywność twórcza i prospołeczna w pracy domowej może być wykorzystywana dla dobra innych grup społecznych.

Monografia składa się z dwóch części: teoretyczno-badawczej, w której autor dokonuje analizy pojęcia praca domowa, przedstawia badania diagnostyczne, których celem było wyciągnięcie wniosków związanych z jej udoskonaleniem w klasach początkowych. Druga część pracy - metodyczna, w której autor opowiada się za integracją pracy lekcyjnej i domowej, polegającej na łączeniu jedynie wartościowych i efektywnych oraz wewnętrznie zgodnych form lekcji i nauki domowej. Zdaniem J. Kujawińskiego należy preferować wdrażanie

⁷ J. Zborowski, Praca domowa ucznia szkoły podstawowej. Warszawa 1954.

⁸ J. Zborowski, Proces nauki domowej ucznia. Warszawa 1961.

⁹ H. Kozak, Organizacja pracy domowej uczniów klas początkowych. Warszawa 1984.

¹⁰ J. Kujawiński, Doskonalenie pracy lekcyjno-domowej w klasach początkowych. Warszawa 1990.

do samodzielności w myśleniu i działaniu oraz rozwijaniu postaw i zachowań twórczych. W przeciwieństwie do pedagogiki urabiania poprzez pedagogikę rozwijania całokształtu osobowości dziecka poprzez aktywność twórczą i odkrywanie nowych rzeczy.

Innego zdania był B. Korzeniewski, który w artykule „Indywidualizacja nauki domowej” zdecydowanie twierdził, że treść zadań domowych nie powinna być dosłownym przedłużaniem lekcji i nie można sztywno trzymać się haseł programowych.¹¹ Radził zrezygnować z zadań utrwalających, mechanicznych i bezmyślnych ćwiczeń. Poprzez zadania domowe uczeń powinien patrzeć na materiał programowy z innej strony, wykazać własną inicjatywę, więcej korzystać z telewizji, prasy, radia, czasopism, książek, kontaktów z ludźmi. B. Korzeniewski podkreślił potrzebę indywidualizacji nauki domowej, pomocy uczniom słabym, potrzebę rozwoju talentów i indywidualnych zainteresowań.

W. Puślecki w kompleksowy sposób zajął się pracą domową najmłodszych uczniów w teorii i w badaniach.¹²

Kończąc moje rozważania dotyczące kontrowersji wokół nauki domowej uczniów jestem zdania, że nauka domowa może być związana z lekcją poprzednią lub następną, ale mogą też być to zadania własne, zaspakajające własne potrzeby i zainteresowania uczniów, a nie mniej kształcące np. czytanie książek, oglądanie ciekawych programów telewizyjnych, prowadzenie obserwacji, doświadczeń, rozmów. Nie wszyscy uczniowie muszą otrzymywać taką samą ilość zadań. Całkowita ich identyczność też nie jest konieczna. Niektórzy uczniowie mogą wykonywać zadania domowe wykraczające poza program lub odwołujące się do wcześniej opracowanych zagadnień. Z analizy przedstawionych opracowań wynika, że prace domowe są ważnym elementem w procesie nauczania - uczenia się.

Funkcje pracy domowej uczniów, jej istota i zadania

Realizacja zadań nauczania początkowego wymaga przede wszystkim wszechstronnego rozwijania zainteresowań i pasji poznawczych uczniów, kształtowania umiejętności i technik samodzielnego zdobywania wiedzy oraz określonych ćwiczeń w tym zakresie. Wszystkie wymienione zadania powinny być w zasadzie odpowiednio urzeczywistniane w toku szkolnego procesu kształcenia. Niemniej jednak nie jest to możliwe w pełni do osiągnięcia przy wyłącznej lub prawie wyłącznej nauce szkolnej. Potrzebny jest bowiem odpowiedni wymiar czasu na pracę całkowicie samodzielną uczniów, pozbawioną kierownictwa nauczyciela,

¹¹ B. Korzeniewski, Indywidualizacja nauki domowej. "Życie Szkoły" 1973, nr 20.

¹² W. Puślecki, Praca domowa najmłodszych uczniów. Kraków 2005.

sprawdzając zarówno stopień realizacji wymienionych wyżej zadań, jak i w szczególności poziom przygotowania uczniów do dalszego kształcenia.

Nauka domowa jest jednym z elementów jednolitego procesu kształcenia. Nie jest więc „dodatkiem” do szkolnej nauki uczniów, jak to dość często występuje w praktycznej działalności dydaktyczno-wychowawczej, ale jest integralnym elementem tejże nauki. To indywidualny wkład pracy w realizacji osobistych zainteresowań ucznia, który pozbawiony bezpośredniej kontroli ze strony nauczyciela, staje się aktywną i samodzielnie pracującą jednostką, sam reguluje tempo pracy, poznaje swoje możliwości, słabe i mocne strony. Może korzystać z różnych źródeł informacji, sam szukać tych źródeł, planować i organizować własną działalność poznawczą, wreszcie przez samokontrolę analizy i oceny własnej pracy, uczy sztuki szukania i wykrywania popełnionych błędów oraz sposobów ich usuwania.

Zadania domowe mogą przekształcić budzone na lekcjach zaciekawienia i zainteresowania uczniów w zainteresowania i zamiłowania pozaszkolne (samokształceniowe), które umożliwiają im wyjście poza stereotypowy zbiór zadań i ćwiczeń utrwalających oraz pozwolą na uzupełnienie, pogłębienie i wzbogacenie wiedzy własnym wysiłkiem.

Nauka domowa może także umożliwić rozwój różnego rodzaju pasji, które nie powstały w czasie nauki szkolnej. Ma to szczególne znaczenie ze względu na uczniów słabszych, którzy dzięki temu, że w zajęciach szkolnych zostaną wykorzystane ich pozaszkolne zainteresowania, będą lepiej motywowani do nauki.

Celem współczesnej szkoły jest wszechstronny rozwój osobowości dziecka. Lekcja szkolna staje się „za krótka” dla poznania i utrwalenia nowych informacji potrzebnych do aktywnego życia. Dlatego jeden ze współczesnych dydaktyków J. Zborowski twierdzi, że „Praca domowa stanowi przedłużenie lekcji szkolnej. Do niej należy utrwalanie przeżyć lekcyjnych i uzupełnianie wiadomości zdobytych na lekcji, usprawnianie umiętności, czyli nabywanie biegłości w toku wytwarzania nawyków, systematyczne wdrażanie do racjonalnych metod uczenia się jako podbudowy samokształcenia, budzenie i rozwijanie inicjatywy ucznia oraz kształcenie samodzielności myślenia i działania.”¹³ Wynika z tego, że pracy domowej przypisuje się różnorodne funkcje. Postulując, aby przez pracę domową zaznajomić uczniów z metodami i technikami uczenia się, by samodzielnie mogli przygotować się do zapowiedzianej lekcji oraz pogłębić wiadomości na niej zdobyte.

¹³ J. Zborowski, *Proces nauki domowej ucznia*. Warszawa 1961, s. 18.

W nowoczesnym systemie kształcenia nauka domowa wymaga nie tylko precyzyjnego określenia jej istoty, lecz niezwłocznego wprowadzenia podstawowych zmian w jej organizację. W szczególności chodzi o to, by wyeliminować prace nie mające żadnych walorów poznawczych, kształcących i wychowawczych. Niedopuszczalne jest rozbudowanie zakresu nauki domowej przez przerzucenie na dom podstawowych zadań nauczania szkolnego; błędem jest całkowita rezygnacja z pracy domowej lub ograniczenie jej do ćwiczeń mechanicznych lub formalnego utrwalania opracowanego na lekcji materiału. Ważną sprawą jest utrzymywanie kontaktu z rodzicami uczniów, informowanie ich, że zadania domowe uczeń może wykonywać samodzielnie, zaś pomoc rodziców powinna polegać na zapewnieniu mu jak najlepszych warunków do pracy. Praca domowa ucznia stanowi także doniosły środek z zakresu nabywania umiejętności właściwego wykorzystywania czasu. Im uczniowie mają więcej zadań do domu, tym mniej czasu poświęcają na wypoczynek, rozwój własnych zainteresowań i uzdolnień. Warto zwrócić uwagę, że we współczesnym świecie tendencje rozwojowe w tej dziedzinie są bardziej korzystne dla człowieka dorosłego niż dla dzieci i młodzieży.

Przed człowiekiem dorosłym wyraźniej zarysowują się możliwości zwiększania czasu wolnego, przez zmniejszanie godzin pracy. Te przemiany uwarunkowane są przemianami społecznymi i rewolucją techniczną, która obejmuje coraz to nowe dziedziny wytwórczości. Jeśli chodzi o dzieci i młodzież szkolną tendencje te kształtują się przeciwnie, mianowicie wzrasta zakres obowiązków szkolnych i wymiar czasu przeznaczony na naukę w domu.

W modernizowanym systemie kształcenia nauka domowa wymaga również precyzyjnego określania jej funkcji, które w ujęciu różnych autorów wykazują podobieństwa jak i różnice. I tak, np. według Cz. Kupisiewicza funkcje te są następujące: opanowanie w drodze samodzielnej pracy określonych wiadomości stanowiących podstawę do opracowania w szkole nowych zagadnień; utrwaleniu materiału opracowanego na lekcji; kształtowanie umiejętności i nawyków poprzez samodzielne ćwiczenia; rozwijanie samodzielności myślenia i działania poprzez wykonywanie zindywidualizowanych zadań teoretycznych i praktycznych w zakresie wykraczającym poza materiał programowy.¹⁴

W. Okoń wymienia funkcje, jakie praca domowa spełnia w procesie wychowania, zmuszając uczniów do samodzielnego podejmowania codziennych obowiązków kształtuje ich wolę i charakter, rozwija systematyczność i dokładność, inicjatywę i pomysłowość, wzmacnia wiarę we własne siły, kształtuje właściwy stosunek do pracy.¹⁵

¹⁴ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Warszawa 1995, s. 196.

¹⁵ W. Okoń, *Zajęcia domowe uczniów*. W: *Pedagogika*. Red. B. Suchodolski. Warszawa 1982, s. 413.

Poza kształceniem charakteru i rozwijaniu uzdolnień, rozwija ona i wzbogaca tak ważne w procesie uczenia się życie emocjonalne wychowanka¹⁶, w taki oto sposób określa funkcje nauki domowej J. Zborowski.

Na bardzo ważną funkcję nauki domowej w klasach początkowych zwraca uwagę R. Więckowski, którego zdaniem (...) praca domowa ucznia odpowiednio przygotowana w toku uczenia się na lekcji pod bezpośrednim kierunkiem, nauczyciela, nabiera szczególnego znaczenia jako przygotowawczy etap samokształcenia.¹⁷

Niektórzy pedagodzy są zdania, że w klasach początkowych należy preferować przede wszystkim funkcję utrwalającą i usprawniającą tylko szkolne wiadomości, w sytuacjach nie powiązanych z życiem dziecka w środowisku. Możliwe, że pewien niekorzystny wpływ na ustalenie funkcji nauki domowej uczniów klas początkowych wywarły infantylne zalecenia sformułowane w programach nauczania.

Warto zauważyć, że od kilku lat podejmuje się próby udoskonalenia nauki domowej. J. Kujawiński proponuje wzbogacić dydaktyczną funkcję pracy lekcyjno-domowej o cele twórcze, a wychowawczą o cele prospołeczne. Zdaniem tegoż autora „w zakresie dydaktycznym funkcji pracy domowej należy preferować przede wszystkim cele wdrażania do samodzielności w myśleniu i działaniu oraz rozwijanie postaw i zachowań twórczych, a w obrębie funkcji wychowawczych, kształtowanie pozytywnego stosunku do pracy i ludzi pracy oraz rozwijanie zachowań prospołecznych i proprzyrodniczych. Rozwijanie samodzielności i twórczości szczególnie dobrze służy zdobywaniu nowych informacji, przygotowanie się do nowych tematów oraz stosowanie poznanej wiedzy w nowych sytuacjach. Kształceniu zaś właściwego stosunku do ludzkiej pracy i jej wytworów sprzyja zwłaszcza taka samodzielna praca domowa ucznia, która pozwala zaspokoić zarówno potrzeby własne jak i cudze. Doskonaleniu umiejętności uczenia się i rozwojowi procesów samokształceniowych szczególnie sprzyja samodzielne poszukiwanie nowej wiedzy, a rozwojowi procesów samorozwojowych polegających na samodoskonaleniu przede wszystkim kierunku strony osobowości, dobrze służy uprawianie prospołecznej działalności w poczuciu podmiotowości.”¹⁸

Kontynuując te rozważania należy stwierdzić, iż zdaniem większości pedagogów praca domowa powinna spełniać następujące funkcje (zadania):

- Dydaktyczne

¹⁶ J. Zborowski, *Proces nauki domowej ucznia*. Warszawa 1961, s. 18.

¹⁷ R. Więckowski, *Nauczanie różnicowane*. Warszawa 1975, s. 156.

¹⁸ J. Kujawiński, *Doskonalenie pracy lekcyjno-domowej w klasach początkowych*. Warszawa 1990, s. 102-103.

1. opanowanie nowego materiału;
2. utrwalenie przyswojonego materiału;
3. kształtowanie umiejętności i nawyków;
4. rozwijanie samodzielności w działaniu i myśleniu;

- Wychowawcze

1. kształtowanie woli i charakteru;
2. rozwijanie systematyczności i dokładności;
3. rozwijanie inicjatywy i pomysłowości;
4. wzmocnienie wiary we własne siły;
5. kształtowanie właściwego stosunku do pracy i ludzi.

„Pierwsze lata nauki stanowią fundament dla dalszego kształcenia i dlatego tak ważne jest, aby był on mocny i trwały, aby można było na nim budować, tj. aby dalszy rozwój intelektualny dziecka przebiegał pomyślnie.”¹⁹

Dziecko w młodszym wieku szkolnym nie ma jeszcze wyrobionego nawyku samodzielnego uczenia się w szkole, a tym bardziej w domu. Należy zatem stopniowo go do takiej pracy przygotowywać. W szkole zadanie to spoczywa na nauczycielu, natomiast w domu kierują tym rodzice.

Mimo że obecnie istnieją tendencje, aby szczególnie w nauczaniu początkowym ograniczyć odrabianie lekcji do niezbędnego minimum, to konieczne zadanie domowe powinno stanowić część kształcenia szeroko rozumianej techniki uczenia się. Zaś „eliminacja nauki domowej nie pozwoliłaby nauczycielowi wyczerpać programu nauczania, ... dobrze zorganizowana nauka domowa posiada poważne walory wychowawcze i dydaktyczne, że rezygnacja z niej jest nie do pomyślenia.”²⁰

„W klasach I-III praca domowa ma charakter głównie utrwalający wiadomości i umiejętności nabyte w szkole. Właśnie w nauczaniu domowym dziecko ma okazję do powtórnego przemyślenia, czy pogłębienia tematu poruszonego w klasie. Tu, w domu, może swobodnie zastanowić się nad tym czego dowiedziało się w szkole, może porozmawiać z rodzicami, wyjaśnić wątpliwości, które nasunęły się w związku z lekcją.”²¹

Utrwalanie wiadomości i umiejętności, niewątpliwie ściśle wiąże się z przypomnieniem i zapamiętaniem. Ważnym czynnikiem procesu zapamiętywania u dzieci jest czynnik emocjonalny związany z treścią. Szybciej i trwalej zapamiętują dzieci to, co wzbudza ich zainteresowania. Pamiętając o tym należy przy każdej sposobności rozwijać i rozszerzać zainteresowania dziecka. Im więcej dziecko ich posiada, z tym większym zapałem się uczy.

¹⁹ H. Kozak, Organizacja pracy domowej uczniów klas początkowych. Warszawa 1984, s. 35.

²⁰ J. Zborowski, Proces nauki domowej uczniów. Warszawa 1961, s. 18.

²¹ H. Kozak, Organizacja ..., op. cit, s. 36.

Drugim istotnym warunkiem dobrego i trwałego zapamiętywania danego materiału jest jego częste powtarzanie i utrwalanie.

Kolejne zadanie pracy domowej polega na pogłębianiu i rozszerzaniu wiadomości i umiejętności zdobytych w szkole oraz jego praktycznym wykorzystaniu. Ona również posiada związek z rozwijaniem zainteresowań u dzieci, które w tym wieku nie są jeszcze zbyt ściśle sprecyzowane i stałe. Najczęściej dotyczą przyrody i sportu, jednakże każde dziecko posiada nieco odmienne zainteresowania indywidualne, takie, które najbardziej odpowiada jego skłonnościom i uzdolnieniom.

Proces nauki domowej należy prowadzić stopniowo, dostosowując go do indywidualnych możliwości dziecka tak, by na progu nauki szkolnej nie zniechęcać go do niej.

„W myśl założeń współczesnych koncepcji edukacyjnych nauczycielom nie powinno zależeć na wyposażaniu uczniów w zasób wiedzy złożonej z oderwanych, często nie przydatnych faktów. Uczniom potrzebna jest taka wiedza, która będzie wykorzystana w różnych sytuacjach zmieniającego się wciąż otoczenia przyrodniczego, społecznego i kulturalnego. Potrzebne są im takie umiejętności i sprawności, które będą przydatne w uczeniu się przez całe życie.”²²

Przygotowanie, zadawanie, kontrola i ocena pracy domowej

Do podstawowych czynności nauczyciela związanych z organizacją pracy domowej uczniów należy jej przygotowanie. Starannie przemyślana i przygotowana praca domowa nie zniechęca uczniów zbyt wieloma trudnościami czy łatwizną, uwzględnia ich indywidualne różnice w zakresie, np. cech pamięci, zainteresowań, inteligencji.

Wyrabia w nich umiejętność samodzielnej pracy w domu. Nierzadkie są jednak przypadki dobierania poleceń prac domowych w trakcie lekcji pośpiesznie i przypadkowo lub takie, które uczniowie wykonywali już kilka dni wcześniej. Bywa i tak, że nauczyciel poleca uczniom przepisać pierwszy lepszy fragment czytanki lub opanować pamięciowo wiersz czy zagadnienie, nie upewniwszy się wcześniej, czy uczniowie rozumieją dane treści.

Chcąc zapobiec wymienionym nieprawidłowościom w zadawaniu pracy domowej istotne jest, aby nauczyciel starannie przygotował polecenia do wykonania przez uczniów w domu, ukierunkował jego pracę, wyjaśnił problem na lekcji, powinien także w niektórych przypadkach udzielić mu bardziej szczegółowych wskazówek, jak ma się uczyć, nauczyć zadanych treści, w jaki sposób wykonać

²² J. Korodziński, *Nauka domowa bez kontrowersji*. "Życie Szkoły" 1977, nr 2, s. 120.

zadania przeznaczone do rozwiązania w domu. Mimo tego ukierunkowania praca w domu ma charakter bardziej samodzielny. Dzięki temu dziecko może zdać sobie sprawę z tego, czy rozumie przerobiony materiał, czy opanowało wiadomości i umiejętności, czy potrafi zastosować je praktycznie. Sposób w jaki dziecko dochodzi do opanowania materiału, napisania wypracowania, rozwiązania zadania pozwala mu na poznanie własnych możliwości, własnych stron mocnych i słabych. Powinien uwzględniać w nich nawyki i umiejętności, jakie posiadają już uczniowie danej klasy.

Aby nauka domowa umożliwiła uczniom osiągnięcie założonych efektów, zadania powinny spełniać kilka warunków:

- Cele i treści zadań powinny być jasno określone, atrakcyjne dla ucznia, oceniane przez niego jako atrakcyjne i ciekawe, dostosowane do możliwości. Pracując z zainteresowaniem będzie zdolny do większej koncentracji na zadaniu oraz bardziej odporny na niepowodzenia lub przeszkody, które może napotkać.
- Działania, jakie uczniowie mają podjąć, aby osiągnąć cel, muszą być na tyle różnorodne i ciekawe, aby mogły angażować wiele właściwości intelektualnych i umiejętności, a jednocześnie umożliwiać nauczanie się czegoś nowego.
- Realizacja zadania powinna kończyć się na osiągnięciu celu, a więc stwarzać poczucie sukcesu.
- Kolejne zadania powinny być coraz bardziej urozmaicone, aby nie wywoływały znudzenia.²³

Bardzo istotnym jest, aby nauczyciel „szczegółowo zdawał sobie sprawę z tego, czy:

1. Zadanie do domu zostało sformułowane jasno i zrozumiale.
2. Praca dostarczy uczniowi satysfakcji z pokonania trudności.
3. Uczeń wykona pracę samodzielnie, bez pomocy rodziców”²⁴

Drugim warunkiem skutecznej pracy domowej jest prawidłowe jej zadawanie. O cechach dobrego zadawania pisało wielu dydaktyków, m.in. J. Zborowski, K. Sośnicki.

Na podstawie analizy poglądów tych autorów wymienić można pięć cech poprawnego zadawania pracy domowej:

1. Celowość.
2. Związek treści pracy domowej z treścią zajęć szkolnych.
3. Właściwe zaplanowanie w toku zajęć ogniwa zadawania pracy domowej.

²³ M. Szpiter, Kontrowersje wokół nauki domowej, „Życie Szkoły” 1996, nr 8, s. 475-476.

²⁴ H. Hamer, Klucz do efektywności nauczania. Poradnik dla nauczycieli. Warszawa 1994, s. 178.

4. Takie zadawanie zapewni samodzielność w wykonywaniu przez uczniów pracy domowej.
5. Dostosowanie pracy domowej do możliwości ucznia.

Zadanie pracy domowej powinno być celowe i dokładne. Wyróżnienie tego problemu naświetlam w ujęciu K. Sośnickiego:

„Zadana praca domowa powinna być jasno i dokładnie określona, tak aby uczeń dokładnie wiedział co i jak ma wykonać. Unikamy więc wyznaczania pracy domowej w sposób ogólnikowy. Należy dokładnie formułować temat, wyjaśnić o co w nim idzie i w jakim związku pozostaje on z przerobioną w szkole lekcją”²⁵, a więc - zadając pracę domową zaznaczamy jej główny sens i cel, jej związek z przerobionym materiałem, jej znaczenie dla dalszej nauki i miejsca w całości opracowanego materiału.

Dobrze przemyślany temat zajęć zawiera dokładnie zaplanowaną pracę domową. „Przy ustalaniu planu zajęć szkolnych nauczyciel ustala temat oraz metody pracy uwzględniając w nich zadania, jako ważną część składową bloku tematycznego w danym dniu. Musi zatem ustalić sposób i czas potrzebny do zadania i wyjaśnienia uczniom pracy domowej.”²⁶ Czas ten jest bardzo zróżnicowany i zależy od klasy, poziomu uczniów oraz przedmiotu czy tematu zajęć szkolnych. Pracę domową można zadawać nie tylko przy końcu zajęć szkolnych, lecz w ich środku albo na początku.

„Dobre zadawanie przygotowuje ucznia do samodzielnego wykonywania pracy.”²⁷ J. Zborowski proponuje dwa sposoby tego przygotowania. Jeden z nich polega na przygotowaniu pracy domowej w szkole poprzez ćwiczenia próbne; a drugi „... na podaniu i objaśnieniu tematu oraz udzieleniu informacji co do źródeł, organizacji i metod pracy.”²⁸

„Dobre zadawanie uwzględnia zasadę dostosowania wymagań do sił i możliwości ucznia.”²⁹ Jest to bardzo ważny postulat, szczególnie na szczeblu nauczania początkowego. Powinny to być prace na miarę sił dziecka, a nie jednolita praca na miarę ucznia przeciętnego. „Materiał zadany do opracowania w domu należy tak dobrać pod względem zakresu i stopnia trudności, aby mniej zdolni, przeciętni uczniowie mogli zadaniu podołać, uczniowie zaś zdolniejsi byli zmuszeni do umysłowego wysiłku.”³⁰

Nauka domowa to „stopniowe wdrażanie dzieci do przygotowywania się do zajęć szkolnych w formie gromadzenia i przynoszenia do klasy różnych

²⁵ K. Sośnicki, *Poradnik dydaktyczny*. Warszawa 1968, s. 108.

²⁶ J. Zborowski, *Proces nauki domowej ucznia*. Warszawa 1961, s. 117.

²⁷ J. Zborowski, *Proces nauki...*, op. cit., s. 19.

²⁸ J. Zborowski, *Proces nauki...*, op. cit., s. 120.

²⁹ J. Zborowski, *Proces nauki...*, op. cit., s. 121.

³⁰ J. Zborowski, *Proces nauki...*, op. cit., s. 121.

materiałów, przeprowadzania wywiadów z najbliższymi osobami i obserwacji najbliższego środowiska, czytanie książek, oglądanie ciekawych programów telewizyjnych.”³¹ Mogą to być tzw. zadania „własne” zaspakajające własne potrzeby i zainteresowania uczniów, a nie mniej kształcące.³² „Nie wszyscy uczniowie muszą otrzymywać tyle samo zadań. Całkowita ich identyczność też nie jest konieczna. Niektórzy uczniowie mogą wykonywać zadania domowe wykraczające poza program lub odwołujące się do wcześniej opracowanych zagadnień.”³³

H. Szpiter uważa, że pracę domową indywidualizuje nauczyciel, który:

- proponuje uczniom zadania charakteryzujące się wysokimi walorami kształcącymi, zróżnicowaną i ciekawą tematyką, różnorodnością struktury i formy oraz zróżnicowanym stopniem trudności;
- preferuje zadania otwarte, mające wiele rozwiązań;
- dostosowuje zadania do rozwijających się możliwości poznawczych, zainteresowań ucznia;
- harmonizuje je ze wzrastającymi potrzebami poznawczymi ucznia;
- stosuje różnorodne formy zadawania, kontroli i oceny, wdraża do samokontroli zadań;
- zapoznaje uczniów z racjonalnymi sposobami uczenia się.³⁴

Praca domowa uczniów zadana w opracowany sposób niewątpliwie przyniesie dzieciom wiele korzyści.

Każda praca domowa powinna być sprawdzana, poprawiana i oceniana. Największą wartością kontroli jest zauważenie i umożliwienie usunięcia w porę braków w wiadomościach uczniów. Im „Częstsza i dokładniejsza jest kontrola zadań domowych, tym systematyczniej i staranniej uczniowie je wykonują.”³⁵ Kontroli pracy domowej dokonuje nauczyciel. Przegląda on prace, po czym omawia błędy i braki, a w razie potrzeby przeprowadza nowe dodatkowe ćwiczenia. Jeżeli uczeń bez uzasadnionego powodu nie wykona określonego zadania, czy też wykona je niedbale i z błędami, powinien uzupełnić braki, a pracę wykonać ponownie lub poprawić, po czym zdać z tego sprawę nauczycielowi. Tak więc kontrola powinna być systematyczna, bieżąca, rzetelna i ciągła, prowadzona przez nauczyciela na początku lekcji lub wpleciona w jej tok. Poprawnie wykonana kontrola ma ogromne znaczenie, wpływa bowiem na podniesienie wyników w nauce, rozwija samodzielność, systematyczność, dokładność, poczucie odpowiedzialności. Spełnia funkcję kształcącą i motywującą do nauki tylko wtedy,

³¹ M. Cackowska, *Nowy model edukacji wczesnoszkolnej*. Lublin 1998 (materiał powielony).

³² J. Zborowski, *Proces nauki...*, op. cit., s. 121.

³³ H. Szpiter, *Kontrowersje...*, op. cit., s. 471, 472.

³⁴ H. Szpiter, *Kontrowersje...*, op. cit., s. 476.

³⁵ J. Osmelak, *Jak się uczyć samodzielnie*. Warszawa 1980, s. 57.

gdy zawiera uwagi podkreślające zalety pracy oraz wskazuje rodzaj i miejsce błędów.

Od prawidłowej kontroli wymagamy, aby:

1. Była ekonomiczna, tj. aby w krótkim czasie nauczyciel mógł stwierdzić, jak przygotowała się do lekcji możliwie największa liczba uczniów.
2. Wykazała nie tylko ilość, ale i jakość wyników pracy.
3. Informowała uczniów o tym, co już umieją, czego muszą się jeszcze nauczyć, co pogłębić i uzupełnić.
4. Była urozmaicona - ujmowała wiadomości uczniów w nowych związkach, odmiennym układzie i zastosowaniu praktycznym, czyli powinna stwierdzić stopień operatywności przyswojonych przez uczniów wiadomości.
5. Prowadziła do obiektywnej oceny.³⁶

Zadanie to jednak nie jest proste, zwłaszcza dla nauczyciela uczącego w systemie klasowo-lekcyjnym. "Na lekcji szkolnej po prostu nie starcza czasu aby sprawdzić i ocenić każdą pracę ucznia, a przecież z kontroli prac uczniowskich rezygnować nie można. Dlatego też niezależnie od wprowadzenia nowych narzędzi weryfikacji pracy uczniów w postaci testów, zachodzi pilna potrzeba działań profilaktycznych mających na celu należyte przygotowanie młodzieży do poprawnego wykonywania zadań oraz rozszerzenia kontroli na inne czynniki.³⁷

Sposoby kontroli prac domowych mogą być różne, najczęściej spotykana jest kontrola wynikowa, to znaczy nauczyciel sprawdza wyniki zadania, albo zadawała się poprawną odpowiedzią ucznia bez stosowania dodatkowych pytań. Kontrola taka może doprowadzić do tego, że niektórzy uczniowie będą odpisywali zadanie od kolegów nie zastanawiając się nad ich sensem. Konieczna jest więc kontrola zupełna, w której badane są nie tylko wyniki, ale i drogi do nich prowadzące, czyli operacje myślowe, dzięki którym uczeń do nich doszedł. Kontrola zadań powinna obejmować zarówno ilościową jak i jakościową stronę wykonania pracy.

Kontrola ilościowa polega na odczytaniu, omówieniu i ocenie prac. Przy jednolitej pracy pisemnej czyta jeden uczeń, a inni sprawdzają i poprawiają błędy w swoich zadaniach. Przy zróżnicowanych zadaniach domowych lub przy dłuższych pisemnych wypracowaniach czyta się kilka, a pozostałe nauczyciel sprawdza i ocenia w domu. Następnie omawia się najlepszą i najłabszą pracę na kolejnych zajęciach edukacyjnych.

Często stosowaną w praktyce szkolnej jest pisemna forma kontroli. Ma ona tę przewagę nad innymi, że pozwala dokładnie zbadać przygotowanie wszystkich uczniów do lekcji.

³⁶ J. Zborowski, *Proces nauki...*, op. cit., s. 51.

³⁷ W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*. Warszawa 1993, s. 617.

Kontrola pracy domowej wymaga przygotowania do niej zarówno nauczyciela jak i ucznia. Nauczyciel powinien przewidzieć, którego z uczniów chce zapytać, jak sformułować zagadnienia, jak wykorzystać w toku lekcji wiadomości przygotowane przez uczniów, którzy z kolei dokładnie powinni wiedzieć co, jak i na kiedy należy przygotować.

Z kontrolą prac domowych łączy się ich ocena. Bowiem „ocena nadaje tym pracom większą wagę, staje się bodźcem i zachętą do lepszego ich przygotowania. Powinna to być ocena sprawiedliwa, a przy tym umotywowana i to zarówno wtedy, gdy chcemy podkreślić sumienność lub samodzielność uczniów, jak i wtedy, gdy chodzi o wykazanie, że przyczyną złego wykonania jest nieuwaga, niestaranność lub niewłaściwy stosunek do pracy”.³⁸ „Przez ocenę rozumiemy ilościowy wykładnik zakresu i stopnia opanowania przez uczniów określonych wiadomości, umiejętności i sprawności.”³⁹

To „co” dziecko doświadcza w toku procedury oceniania obserwując jego codziennność szkolną dalekie jest od niezbędnych warunków sprzyjających jego rozwojowi. Niepokoi to tym bardziej, gdy uświadomimy sobie, iż „wczesne porażki w szkole stają się samo spełniającymi się przepowiedniami na dalsze lata. Młodzi ludzie, którzy wzrastają w przekonaniu, że pomimo starań nie są w stanie osiągnąć dobrych wyników za wykonaną pracę, zaczynają postrzegać siebie samych jako mało wartościowych. Mogą nawet dojść do przekonania, słusznego czy błędnego, że szkoła nie istnieje po to by im pomagać w osiągnięciu lepszych wyników, lecz by osądzać, krytykować i szeregować ich wysiłki”.⁴⁰ Dlatego też dokonywanie gruntownych przeobrażeń i zmian w obowiązującym systemie nauczania jest wyznacznikiem powodzenia reformy systemu edukacji. To z kolei wymaga wykształcenia i doskonalenia nauczycieli o nowych, a przede wszystkim innych niż dotychczasowe kompetencjach:

- w sensie treści:
 - bardziej łącznych niż wąsko specjalistycznych;
 - bardziej otwartych niż zamkniętych;
 - bardziej twórczych niż odtwórczych;
- w sensie charakteru roli zawodowej:
 - odchodzących od funkcji przedstawiciela i egzekutora do roli przewodnika i tłumacza.⁴¹

Zatem nauczyciel jest inicjatorem procesu wzajemnego dopasowania się ucznia do szkoły i odwrotnie. W tym procesie pośredniczy on między tym co wic,

³⁸ W. Okoń, Treść, proces, metody wychowania. W: ;Pedagogika. Red. B. Suchodolski. Warszawa 1982, s. 419.

³⁹ J. Zborowski, *Proces nauki...*, op. cit., s. 236.

⁴⁰ J.J. Bonstingl, *Szkoły jakości. Wprowadzenie do Total Quality Management*. Warszawa 1995, s. 15.

umie i czego nie wie i nie umie dziecko, a tym czego oczekuje, wymaga a czasami żąda szkoła. On czyniąc szkołę i jej wymagania zrozumiałymi i sensownymi dla dziecka, pomaga mu w wypełnianiu tych wymagań.

Ocenianie jest codzienną praktyką życia szkolnego dziecka. Każdego dnia w szkole dzieci doświadczają oceniania, które to z kolei jest źródłem doświadczeń ważnych dla podmiotowego funkcjonowania jednostki. Toteż możliwość oceniania dzieci za pomocą oceny opisowej w edukacji wczesnoszkolnej spełni oczekiwania, a więc będzie wspomaganie rozwoju czyli „służyć” będzie i dziecku i dorosłemu oraz im obu stwarzać będzie perspektywę „do przodu”.⁴²

Skuteczne stosowanie zindywidualizowanej oceny, jako bodźca mobilizującego do nauki wymaga wszechstronnej znajomości natury dziecka. Nauczyciel nie nastawia się na realizację programu nauczania, ale na rozwój uczniów. Musi stworzyć takie warunki, by każde dziecko odniosło sukces na miarę swoich możliwości. Właściwe rozumienie przez nauczyciela funkcji oceny szkolnej sprawi, że ograniczona zostanie rywalizacja o stopnie między uczniami, zaniknie uczenie się dla oceny. Atmosfera w klasie stanie się bardziej przyjazna, bo nastawiona na współpracę i wspólne rozwiązywanie problemów.

Oceniając prace domowe nauczyciel powinien dostrzegać pozytywne zmiany zachodzące u danego ucznia oraz informować go o nich na forum klasy. Takie informacje działają mobilizująco na postawy uczniów, na poziom ich aspiracji, a zarazem wpływają na kształtowanie samokontroli i samooceny.

„Ważnym postulatem pod adresem kontroli jest zmiana stanowiska w kwestii kontroli i oceny. W nowoczesnej koncepcji kształcenia należy podążać w kierunku oddzielenia lub zdecydowanego rozluźnienia związków kontroli z ocenami. Kontrola jest czynnością niezbędną z punktu widzenia celowości każdego działania. Uczniowi są potrzebne zwrotne informacje o przebiegu i rezultatach uczenia się, ale nic więcej. Nie może zaburzyć kontroli lęk przed oceną.”⁴³

Najwięcej postulatów optymalizacji pod adresem pracy domowej ucznia zawierają publikacje: J. Zborowskiego, A. Łukawskiej, K. Kuligowskiej, H. Kozak, J. Kujawińskiego i W. Puśleckiego. Propozycja optymalizacji dotyczy pracy domowej objętej następującymi zagadnieniami:

1. W ogniwicz planowania:

- przewidywanie zadań pracy domowej w planach dydaktyczno-wychowawczych;

⁴¹ Z. Kwicciński, Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. III Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny. Poznań 1998, s. 18-19.

⁴² J. Chodnicki, A. Kołodziejczak, J. Królikowski, Ocennianic. Program Nowa Szkoła. Warszawa 1998.

⁴³ H. Szpiter, Kontrowersje..., op. cit., s. 477.

- projektowanie pracy domowej w konspektach lub innych pisemnych przygotowaniach nauczyciela do lekcji;
 - koordynowanie pracy domowej w obrębie klasy szkolnej.
2. W ogniwie realizacji:
- stosowanie efektywnych sposobów zadawania pracy domowej;
 - wskazanie uczniom pracy domowej w optymalnym momencie lekcji (nie koniecznie końcowym);
 - przydzielanie zróżnicowanych prac domowych (z uwagi na niejednolite możliwości uczniów i warunki realizacji);
 - wdrażanie uczniów do samodzielności w realizacji prac domowych;
 - organizowanie odpowiednich warunków do wykonywania pracy domowej;
 - udzielanie uczniom niezbędnej pomocy do samodzielnej realizacji zadań domowych.
3. W ogniwie kontroli:
- stosowanie efektywnych metod sprawdzania pracy domowej;
 - stosowanie skutecznych metod oceniania pracy domowej.⁴⁴

Nauczyciele zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej wykorzystują różne sposoby ustosunkowania się do wykonania prac domowych:

- słowne oceny nieformalne, np. brzydko, super, ładnie;
- oceny symboliczne, np. znaki umowne, punkty;
- pochwała, np. gratuluję, brawo;
- zachęta;
- barwa głosu;
- dezaprobata;
- gestykulacja;
- mimika.⁴⁵

W. Puślecki wyodrębnia następujące formy zadań domowych:

- pisemna,
- ustna,
- plastyczna,
- badawcza,
- praktyczna,
- mieszana.⁴⁶

⁴⁴ J. Kujawiński, *Doskonalenie...*, op. cit., s. 97.

⁴⁵ W. Puślecki, *Praca domowa najmłodszych uczniów*. Kraków 2005, s. 30-32.

⁴⁶ Op. cit., s. 47-48.

W podsumowaniu warto podkreślić, że autentycznej działalności dziecka w środowisku jego życia nie zastąpi nawet najdoskonalsza edukacja, jeśli zostanie ograniczona do klasy i szkoły. Rozszerzanie, kontynuowanie uczenia się poza klasą i szkołą możliwe będzie dzięki nauce domowej. Ona to bowiem pozwoli aktywizować ucznia w wielu dziedzinach działalności związanej zarówno z programem nauczania, jak i z oczekiwaniami samego dziecka. Naturalna ciekawość dziecka, jego pasja poznawcza mogą być zaspokojone najpełniej w toku sterowanej oraz samodzielnej działalności poznawczej na zajęciach w szkole, w czasie wycieczek i w toku nauki domowej, dzięki obserwacjom, doświadczeniom prowadzonym w środowisku przyrodniczym i społecznym, dzięki własnym próbom rozwiązywania różnych problemów. Bezinteresowne pragnienie wiedzy, tj. zainteresowanie uczniów nauką, jest bez wątpienia jednym z podstawowych warunków pełnowartościowego uczenia się.

Rodzaje i modernizacja zadań domowych

Nauka domowa ucznia to integralna część procesu dydaktyczno-wychowawczego. Dopiero w połączeniu z zajęciami szkolnymi tworzy pełną jednostkę procesu nauczania.

W zależności od celu i treści zadań można wyróżnić następujące rodzaje zadań domowych:

1. zadania utrwalające opracowany na zajęciach szkolnych materiał,
2. zadania pogłębiające, rozszerzające i uzupełniające w klasie wiadomości,
3. zadania przygotowujące do nowej lekcji,
4. prace o charakterze twórczym.

Zadania ujęte w punkcie pierwszym mogą przyjąć dwojaką postać:

- dosłownego zapamiętywania przy uczeniu się na pamięć wiersza, czy też logicznego ujęcia treści omówionej w klasie czytanki lub opowiadania, urywka prozy,
- takiego utrwalania nabytych wiadomości, które przybiera postać operatywną, dając uczniowi możliwość zastosowania tych wiadomości w rozwiązywaniu nowych zadań. Dawnej metodzie uczenia się werbalnego przeciwstawia się metodę świadomej i ekonomicznej nauki.

Drugi rodzaj zadań w ramach nauki domowej nie tylko utrwała wyniesiona z zajęć wiedzę podstawową, lecz także wdraża ucznia do jej samodzielnego rozszerzania i pogłębiania. Zadania takie wymagają od ucznia znacznej samodzielności i dlatego powinny być poprzedzane szeregiem ćwiczeń, wprowadzających ucznia w organizację i racjonalne metody pracy.

Kolejną trzecią odmianą zadań domowych dotyczy przygotowania materiału

do nowej lekcji czy bloku tematycznego, np.: przeprowadzenie wywiadu |z rodzicami, przeczytanie wskazanego przez nauczyciela artykułu z czasopisma dostępnego dla uczniów czy podręcznika. Na materiale tym nauczyciel oprze nowy blok tematyczny, zajęcia szkolne. Zadania te mają duże znaczenie dla kształcenia samodzielności ucznia w pracy, rozwijają w danej jednostce inicjatywę i zdolności do pracy twórczej.

Ostatnim rodzajem zadań domowych ucznia są prace o charakterze twórczym. Chodzi o prace, których wykonanie budzi i rozwija u wszystkich uczniów zdolności twórcze. Uczniowie uzyskują z tego rodzaju działalności wytwory, które są w zasadzie tylko dla nich nowe i w ich odczuciu oryginalne mimo, że w nauce dawno odkryte, a zatem nie posiadające cechy naukowej oryginalności - chociaż nie są to wytwory pozbawione kształcących walorów znamionujących wszelką twórczą aktywność.

Chodzi o przygotowanie materiału do nowych zajęć szkolnych, a nawet o samodzielne opracowanie nowych tematów lekcji, oczywiście po należyтым instruktażu nauczyciela - ale z pozostawieniem uczniowi dużego marginesu pomysłowości w tym rozwiązaniu. Ten rodzaj prac domowych nie tylko rozwija zdolności poznawcze ucznia, ujawnia talenty, lecz także kształtuje postawę niezbędną dla pełnego rozwoju osobowości ucznia.⁴⁷

Różnorodny podział prac domowych uczniów można przyjąć za J. Kulpą i R. Więckowskim.⁴⁸ Autorzy proponują następujące podziały:

Podział pierwszy:

- czytanie i opracowywanie tekstów;
- przeprowadzanie wywiadów i obserwacji;
- ćwiczenia językowe związane z gramatyką i ortografią;
- poszukiwanie najodpowiedniejszej formy dla swych przemyśleń.

Podział drugi:

- prace ustne;
- prace pisemne;
- prace ilustracyjno-techniczne.

Podział trzeci (według stopnia samodzielności):

- prace odtwórcze polegające na przedstawieniu w niezmienionej formie wiadomości uzyskanych w czasie zajęć szkolnych lub na uczeniu się na pamięć;
- prace polegające na zastosowaniu wiadomości czy nabytych umiejętności i sprawności;

⁴⁷ W. Pomykało (red), *Encyklopedia...* op. cit., s. 616.

⁴⁸ J. Kulpa, R. Więckowski, *Metodyka nauczania języka polskiego w klasach początkowych*. Warszawa 1983.

- prace polegające na samodzielnym przygotowaniu nowego materiału.

W procesie nauczania, kształcenia w edukacji polonistycznej w zakresie prac odtwórczych można wyróżnić: ćwiczenia w czytaniu, powtarzanie rozwinięć poszczególnych tematów omawianych na zajęciach szkolnych, uczenie się na pamięć oraz przepisywanie.

Trudniejsze, ale też bardziej interesujące są prace domowe zdążające do rozszerzenia i pogłębienia wiadomości uczniów oraz do ich lepszego opanowania. Do takich prac należy zastosowanie znanej formy do innego podobnego materiału, np.: w szkole omówiliśmy postać główną utworu, a do domu zadajemy uczniom przygotowanie kilku zdań o innej osobie występującej w tym utworze.

Zdobywanie nowych wiadomości w pracy domowej należy oczywiście do najtrudniejszych. Może się ono odbywać różnymi drogami:

1. Uczniowie mogą czerpać wiadomości z utworów literackich i popularnonaukowych, z podręcznika, czasopism, ilustracji, przedstawień, filmów.
2. Uczniowie powinni zdobywać dokładne wiadomości przez obserwację, prowadzoną w różnych środowiskach: w sadach, w parkach, w lasach, na łąkach, polach, na wyspach, zabytkowych budowlach, nowoczesnych domach.
3. Uczniowie mogą prosić o informacje rodziców, starsze rodzeństwo, poznać tajniki ich pracy oraz poglądy i wiedzę o środowisku, mogą się zwracać do pracowników różnych zawodów i prowadzić z nimi wywiady.

Prace domowe podejmowane dla zdobycia nowych wiadomości znajdują swój wyraz w wypowiedziach ustnych albo pisemnych, a także w ilustracjach. Te wypowiedzi są też w rezultacie dowodem i miarą przygotowania, dlatego też im przypisujemy duże znaczenie.⁴⁹

W nowoczesnym systemie kształcenia nauka domowa wymaga nie tylko precyzyjnego określenia jej istoty i funkcji, lecz niezwłocznego wprowadzenia podstawowych zmian w jej organizacji. W szczególności chodzi o:

- Wyeliminowanie prac nie mających żadnych walorów poznawczych, kształcących i wychowawczych.
- Proponowanie zadań otwartych, mających wiele rozwiązań, charakteryzujące się wysokimi wartościami kształcącymi, zróżnicowaną i atrakcyjną tematyką, różnorodnością struktury i formy oraz zróżnicowanym stopniem trudności.
- Dostosowanie zadań do rozwijających się możliwości poznawczych zainteresowań uczniów.
- Harmonizowanie zadań ze wzrastającymi potrzebami poznawczymi uczniów.

⁴⁹ J. Kułpa, R. Więckowski, *Metodyka nauczania języka polskiego w klasach początkowych*. Warszawa 1983, s. 144-149. •

- Zapoznanie uczniów z racjonalnymi sposobami uczenia się.⁵⁰

Ponieważ dziecko w młodszym wieku szkolnym nie opanowało jeszcze odpowiednich technik uczenia się, brak mu także nawyków samodzielnej pracy, umiejętności korzystania z różnych źródeł wiedzy, dlatego należy je wdrażać do samodzielnej nauki domowej już od pierwszych dni pobytu w szkole.

To właśnie praca domowa pozwala poszukiwać, odkrywać, realizować w działaniu własne pomysły, nauka domowa, która jako dodatkowy, indywidualny wkład pracy w realizację osobistych zainteresowań ucznia, który pozbawiony bezpośredniej kontroli nauczyciela, staje się aktywną i samodzielnie pracującą jednostką, sam reguluje swoje tempo pracy, poznaje swoje możliwości, słabe i mocne strony. Może korzystać z różnych źródeł informacji, planować i organizować własną działalność poznawczą, wreszcie poprzez samokontrolę sprawdzać osiągnięte wyniki. Samokontrola poprzedzająca kontrolę szkolną wdraża do samokrytycznej analizy i oceny własnej pracy, uczy sztuki szukania i wykrywania popełnionych błędów oraz sposobów ich usuwania. Zadania domowe mogą przekształcić budzone na lekcjach zaciekawienia i zainteresowania uczniów w zamiłowania samokształceniowe, pozaszkolne, które pozwolą na uzupełnianie, pogłębianie i wzbogacanie wiedzy własnym wysiłkiem.

Bibliografia:

Bonstingl J.J., Szkoły jakości. Wprowadzenie do Total Quality Management. Warszawa 1995.

Cackowska M., Nowy model edukacji wczesnoszkolnej. Lublin 1998 (materiał powielony).

Chodnicki J., Kołodziejczak A., Królikowski J., Ocenianie. Program Nowa Szkoła. Warszawa 1998.

Filipczuk H., Zapobiegamy trudnościom i niepowodzeniom szkolnym. Warszawa 1985.

Hamer H., Klucz do efektywności nauczania. Poradnik dla nauczycieli. Warszawa 1994.

Korodziński J., Nauka domowa bez kontrowersji. „Życie Szkoły” 1977, nr 2.

Korzeniewski B., Indywidualizacja nauki domowej. „Życie Szkoły” 1973, nr 2.

Kozak H., Organizacja pracy domowej uczniów klas początkowych. Warszawa 1984.

Kujawiński J., Doskonalenie pracy lekcyjno-domowej w klasach początkowych. Warszawa 1990.

Kujawiński J., Praca międzylekcyjna. W: Nauczanie Początkowe. Poznań 1985.

Kulpa J., Więckowski R., Metodyka nauczania języka polskiego w klasach początkowych. Warszawa 1983.

Kupisiewicz Cz., Podstawy dydaktyki ogólnej. Warszawa 1978.

Kwieciński Z., Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. III Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny. Poznań 1998.

Okoń W., Słownik pedagogiczny. Warszawa 1981.

Okoń W., Treść, proces, metody wychowania. W: ;Pedagogika. Red. B. Suchodolski. Warszawa 1982.

Okoń W., Zajęcia domowe uczniów. W: Pedagogika. Red. B. Suchodolski. Warszawa 1982.

Osmelak J., Jak się uczyć samodzielnie. Warszawa 1980.

Pomykało W. (red.), Encyklopedia pedagogiczna. Warszawa 1993.

Puślecki W., Praca domowa najmłodszych uczniów. Kraków 2005.

Sońnicki K., Poradnik dydaktyczny. Warszawa 1968.

Szpiter M., Doskonalenie nauki domowej uczniów klas początkowych. "Życie Szkoły" 1996, nr 8.

Szpiter M., Kontrowersje wokół nauki domowej. „Życie Szkoły” 1996, nr 8.

Więckowski R., Nauczanie zróżnicowane. Warszawa 1975.

Zborowski J., Praca domowa ucznia - problem niepokojący. "Życie Szkoły" 1995, nr 10.

Zborowski J., Praca domowa ucznia szkoły podstawowej. Warszawa 1954.

Zborowski J., Proces nauki domowej ucznia. Warszawa 1961.

Summary

The article contains theoretical review about the attitude of pupils homework, goals, task function and preparation of control and evaluation